

1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları

Yrd. Doç. Dr. Ensar Yılmaz

Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler A.B.D.

ensar43@gmail.com

Özet: II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan yeni siyasi yapılanma süreçlerinden Türkiye de etkilenmiştir. Türkiye için 1946 seçimleri ile başlayan yeni siyasal süreçteki demokratik eksiklikler 1950 seçimleri ile giderilmiştir. Türk siyasi hayatında 1950 seçimlerinin ayrı bir önemi vardır. 1950'de seçim kanununda yapılan değişiklikle tek dereceli ve gizli oy/açık tasnif yöntemi ilk kez bu seçimlerde uygulanabilmiştir. Seçimlerde yargıç güvencesi ilkesiyle seçmenler oylarını özgürce kullanabilmişlerdir. Propaganda sürecinde sosyal hareketliliğin artışına işaret eden kalabalık mitingler yanında toplumun siyasi bir aktör olarak siyaset sahnesine çıkışının da ilk seçimleridir. Artık siyasi iktidarın belirlenmesinde, şekillenmesinde toplum etkili bir güç olmuştur. Bu sosyal sonuçları yanında siyasal sonuçları itibarıyla da tek parti döneminin egemen partisi CHP'nin iktidarı bırakmasına ve varlığını muhalefet partisi olarak devam ettirmesine yol açmıştır. 1950 seçimleri sosyal ve siyasal sonuçlarıyla Türk siyasal sistemindeki ana izleklerin ortaya çıkışının da en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Seçimler, Siyaset, 1950 Seçimleri

Prominent Features, Political Results and Importance of the 1950 General Elections

Abstract: Turkey was affected from new political settlement processes which emerged after World War II. Democratic deficiencies for Turkey regarding new political era which started with 1946 election were resolved by 1950 election. 1950 election has a special importance in Turkish political life. First-past-the-post electoral method and secret ballot/open counting method were firstly put into force in this election with amendment of election law in 1950. Electors voted liberally with principle of judge guarantee in the election. It was the first election which society appeared as a political actor in political decision making processes with crowded demonstrations as a mark of increasing social mobility in propaganda process. By this way, society became an effective power in determination and configuration of political administration. On the other hand, it forced CHP which was the ruler party of the single party era to leave the government and continue to act as an opposition party. With its social and political results, 1950 election is a very important stage for emergence of basic paths of Turkey's political system.

Keywords: Elections, Politics, 1950 Election

Giriş

İkinci Dünya Savaşıyla başlayan süreçte Türkiye'de yönetimin otoriter yönünün daha da ağırlaşmaya başladığı görülmektedir. Siyasi, sosyal ve iktisadi alanlardaki koyu denetim anlayışı muhalefetin ortaya çıkmasını engellediği gibi toplumsal taleplerin siyaset alanına taşınmasına da imkân vermemektedir.

Siyaset alanının tekçi bir anlayışla doldurulması, bürokrasinin 'özne' toplumun ise 'nesne' konumunda telakki edilmesine neden olurken (Eryılmaz, 2004: 140), siyaset ve toplum ilişkisinde de tek yönlü, determinel (belirleyen-belirlenen) bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle bu durumda, toplumsal taleplerin de, sorunların da ne olduğu ve/veya ne olacağı devlet elitleri tarafından belirlendiği ve çözümlerinin de yine aynı merkezden üretilerek topluma sunulduğu bir ilişki biçiminden bahsedilebilir.

Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslar arası alanda yaşanan yeniden yapılanma Türkiye'nin önüne yeni bir süreci çıkarmıştır. Bu süreç siyasal alanın yeniden yapılandırılmasını da içermektedir. Dış dinamiklerin bu etkisi, konuyla ilgilenen herkes tarafından belirtilen bir durumdur. Fakat siyasi yapılanmayı iç dinamikleri hiç dikkate almadan sadece dış dinamiklere bağlamak da Türkiye'nin tarihsel rolünü ve toplumsal dinamiğini hiç hesaba katmamak anlamına gelir. Türkiye'nin tarihsel rolü ve toplumsal dinamikleri de dikkate alındığında kurulacak yapının dış dinamiklerin etkilediği yön doğrultusunda; ama iç dinamiklerin oluşturduğu dengeyle kurulacağı söylenebilir.

Bir ucuyla topluma, bir ucuyla da yönetime açık olan demokrasi, farklı toplumsal taleplerin farklı siyasal partiler aracılığıyla siyaset alanına taşınmasını ifade etmektedir. Diğer yandan bu durum siyasi katılım, siyasi sosyalleşme ve sosyal mobilizasyon süreçleri açısından da önem arz etmektedir. 1950 seçimleri, Türk siyasal tarihi açısından bütün bu süreçleri, bazılarını ilk olmak üzere, içinde taşımaktadır. Cumhuriyet tarihinde demokratik standartlar açısından yapılan ilk seçimler olarak kabul edilen 50 seçimlerinde yaşanan muhalefet etme biçimi, seçim sürecinde siyasal partilerin yaptıkları propagandalar kendisinden sonra gelecek olan seçimlerde yaşanacakların da ilk örnekleri olması açısından önemlidir. Nitekim seçimler sonrası ortaya çıkan siyasal ve sosyal sonuçlar da Türk siyasal yaşamı üzerinde etkisi hala devam eden izler bırakmış ve hala kullanılan siyasal izleklerin oluşmasına yol açmıştır.

1. 1950 Seçimleri Öncesi Yaşanan Siyasal Gelişmeler

1950 seçimlerine gidilirken iç dinamikler açısından yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Bu dönemde artık iki kültür vardır: Zayıf ama etkin bir azınlığın bürokrasiyle birlikte anılan, batılılaşmış laik kültürü ve halk kitlelerinin İslâm'la birlikte anılan yerli kültürü (Ahmad, 2002: 122). "Söz konusu

dönemde halk, memurlara, giyinişini, sosyal değerlerini ve mali olanaklarını dikkate alarak başka dünyalara mensup kişiler gözüyle biraz gıpta biraz da hasletle bakmaktadır. O dönemde memurluk, toplumsal statüsü en yüksek mesleklerin başında gelmektedir. Özel sektör fazla gelişemediği için, modern eğitim kurumlarında yetişen kişilerin en çok rağbet ettikleri iş, kamu görevliliğidir. Bürokrasinin yüksek toplumsal statüsü, gelir dağılımında doğal olarak bürokratların ayrıcalıklı bir kesim olmasını sağlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde gıda ve diğer temel ihtiyaç maddelerinin dağıtımı ile fiyat politikalarının uygulanması konusunda, memurlara önemli yetkiler ve ayrıcalıklar tanınmıştır. Halk günlük hayatında, memurların yönettiği veya denetlediği temel mal ve hizmetlerden yararlanmak zorundadır, çünkü yaşamı için onlara bağımlıdır. Memurlara tanınan yetkiler ve olanaklar, onların toplum üzerindeki otoritesini ve baskısını artırdığı gibi, mevcut antipatisinin büyümesine neden olmuştur” (Eryılmaz, 2004: 142–143).

Reformların yürütülmesi sürecinde bürokrasi oldukça baskıcı bir nitelik göstermektedir. O dönemdeki memur imajı, halka hizmet eden değil, topluma tepeden bakan, emreden ve bir ölçüde de toplumu potansiyel bir tehlike olarak gören bir görünüm sergilemektedir. Sonraları bu memur halk ilişkisi, “ceberrut bürokrasi” ve “jandarma devleti” gibi kavramlarla eleştirilmiştir (Eryılmaz, 2004: 140).

Siyaset kurumu üzerinden gerçekleşen devlet-toplum ilişkisindeki bu algıyı kırmak için 1950 seçimleri öncesi CHP’de 1947 Kurultayı ile başlayan bir dizi değişim gerçekleştirilmiştir. Özellikle devlet-din ilişkisindeki değişim 31 Ekim 1949’da Ankara’da İlahiyat Fakültesi’nin açılmasıyla kristalize olmuştur (Ahmad-Turgay, 1979: 58). 1946 ile 1950 arasında Halk Partisi, Türkiye’de görünmekte olan dini canlanma belirtilerine karşı gittikçe artan bir hoşgörülü tutum almıştı; fakat dini liderler 1920’lerin ve 1930’ların zorlu laikleştirme hareketinden dolayı Atatürk’ün partisini hiçbir zaman gerçekten affetmediler ve Halk Partisine karşı çıkmak fırsatı gelince buna dört elle sarıldılar. Dini liderler ülkede, özellikle köylerde, küçük kasabalarda ve büyük şehirlerin zanaatkâr ve küçük esnafı arasında etkiliydiler (Lewis, 1993: 315). Bununla birlikte Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ait 30.11.1925 tarihli kanun 1 Mart 1950’de yürürlükten kaldırdı. Aynı gün seçimlerin 14 Mayıs 1950’de yapılacağı ilan edildi (Ahmad-Turgay, 1979: 62). Meclis, 24 Mart’ta aldığı bir kararla kendini feshetti (Eroğul, 2003: 82). Büyük Millet Meclisi 24 Mart gecesi seçimi yenileme kararı verdi. DP ve MP seçimin yenilenmesi için henüz vaktin erken olduğunu söyledi.

DP ve CHP arasındaki asıl gerginlik yeni seçim kanununda ortaya çıktı. Demokratların istedikleri güvenceler verilmediği takdirde seçime katılmayacaklarını söylemeleri CHP’lileri yeni arayışlara itti. Demokrat Parti, 1946 seçimlerinde yaşanan hukuksuzluklar ve baskılar nedeniyle 1950 yılına kadar hiçbir ara seçime katılmamıştı (Uzun, 1995: 126). İnönü

"Demokratların seçime girmemesi ihtimaline karşı hazır bulunalım. Eski Terakkiperverler'den 20 kişiyi listemize alırız. Hiçbir taahhüt altına girmeksizin müstakil olurlar ve muhalefet partisini onlar teşkil ederler, " dedi (Erim, 2005: 408). Gerginlik uzun sürmedi. Meclis, 15 Şubat 1950'de, uzun görüşmelerden sonra hem Halk Partisinin hem Demokrat Partinin uyuştugu şekilde yeni bir seçim kanununu kabul etti (Lewis, 1993: 311). Yeni seçim kanununun 171 esas ve 7 geçici maddeden oluşuyordu. Birinci maddesinde "Milletvekili seçiminin eşit, gizli oyla yapılacağı, oyların sayılmasının ve ayrılmasının açık olacağı" belirtilen 5545 sayılı Kanun, yargı denetimi başta olmak üzere önemli yenilikler getirmekteydi (Tuncer, 2010: 79).

Türkiye'de tarihsel olarak hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin zihinlerinde her türden muhalefet düşmanlıkla eşit hale gelmiştir. Bu nedenle iktidarda olan CHP'liler muhalefet partilerinden ciddi ve sürekli eleştiri beklemedi. Onlardan, bir emniyet supabı ve siyasi yaşamda bir istikrar öğesi olarak ılımlı bir eleştiri yapan hükümetin küçük ortağı olmalarını bekledi. Yasal ve aktif bir muhalefetin sürekli varlığı, DP'lilerin desteğini arttırırken CHP'yi destekleyenleri şaşkına çevirip demoralize etti. CHP'deki aşırıları bunun farkındaydı ve DP'yi kapatmayı düşündüler; fakat sonunda ılımlıların görüşü egemen oldu (Ahmad, 1996: 49).

Bu sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 32 DP milletvekili vardı. DP'nin 1946 seçimleriyle kazandığı 54 milletvekilinden 24'ü çıkmış veya çıkarılmış, DP milletvekillerinin sayısı 30'a düşmüş, CHP'den iki milletvekilinin (Yunus Muammer Alakant ve Ali Rıza İncealemdaroğlu) DP'ye gelmesiyle 32'ye yükselmişti. DP'den ayrılan 24 milletvekilinden ikisi bağımsız kalmış (Ahmet Kemal Silivri, Emin Sazak), dokuzu Millet Partisi'ne geçmiş (Asım Gürsu, Bahattin Öğütmen, Enis Akaygen, Enver Kök, Mehmet Öktem, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Suphi Batur, Yusuf Kemal Tengirşenk), on üçü de Müstakil Demokrat olarak kalmıştı (Goloğlu, 1982: 271).

DP ile CHP arasındaki programların gittikçe birbirine benzemesine karşın 50 seçimlerine giderken aralarında temel bir fark vardı. DP örgütünün hemen her kesimi, halkın içinden çıkan insanlardan oluşuyordu. CHP örgütü ise, daha çok o yörenin maddi ve manevi egemenliğini ele geçirmiş kişilerden (Arcayürek, 1985: 247).

CHP milletvekili adaylarının %30'u parti merkezince %70 ise mahalli teşkilatlarca seçilecekti. Adaylar tespit edilirken çekişmeler oldu. Mahalli tesirler merkeze ait % 30'luk kısma da sirayet etti. Vilayetlerin çoğu % 70'le iktifa etmeyerek "Falanca zatı da % 30'dan aday gösterin, göstermezseniz liste tehlikeye girer" diyerek merkezi tazyik etmeye başladılar. Mevcut milletvekillerinden % 70'e giremeyenlerden 60 kadarı % 30'dan girdi. Bunların bir kısmı parti müfettişi oldukları için kondu. Pek azı da şahsi hususiyetleri dolayısı ile alındı. Bu arada Kazım Özalp, İzzettin Çalışlar ve

Fahrettin Altay gibi eski ordu kumandanları İnönü'nün ısrarı ile alınabildi (Erim, 2005: 436).

Bu süreçte adayların nitelikleri, partilerin tutumları gibi durumlar da çok önemli olmasına karşın hiç kuşkusuz DP'nin ısrarı ve CHP'nin de netice itibarıyla onaylaması ile siyasal ve toplumsal açıdan en önemli sonuç oluşturacak olan etken seçim kanunundaki değişikliktir. Her ne kadar tek dereceli seçimler 1946'da uygulanmaya başladıysa da "açık oy/gizli tasnif" ilkesi ve seçim sandıklarının yargıç teminatı altında olmayışı 46 seçimlerini demokratik standartlardan uzak bir seçim olmasına neden oldu.

1950'de seçim kanunda yapılan değişiklikle sandıklar yargıç güvencesine alınırken, bir diğer deyişle artık sandıklar CHP'li memurlara bırakılmazken tek dereceli seçim ve kapalı oy/açık tasnif ilkesiyle de siyaset alanına yeni bir siyasal aktörün girmesinin zemini hazırlanıyordu. Bu siyasal aktör "Toplum"dur.

2. 1950 Seçimlerindeki Propaganda Süreci

1950 seçimlerine giderken Cumhurbaşkanı İnönü, muhalefetin durumunun iktidar partisine oranla daha iyi olması ve halkın desteğinin bu partiye artarak devam etmesi karşısında, 1949 yılının Mart ayı sonlarında tarafsız cumhurbaşkanı rolünü terk ederek, Demokrat Parti aleyhine yürütülen kampanyanın başına geçti (Eroğul, 2003: 44).

Bu arada Demokratlar 17 Nisan 1949'dan itibaren kendi propaganda stratejilerini değiştirmeye başladılar. Başlangıçta 'baskı' politikası ve özellikle seçimler sırasında DP üzerinde yapılan baskıdan, CHP bürokrasisini sorumlu tutmuşlardı. Şimdi ise bürokrasiyi DP tarafına kazanmak için sadece CHP'yi suçluyorlardı. Bu hayli önemli bir taktik değişikliği idi (Ahmad-Turgay, 1979: 53-54).

DP'liler bürokrasiyi karşısına almak istemiyorlardı. Bu nedenle asker ve sivil bürokrasiden kişileri de içlerine aldılar. Emekli Amiral Rifat Özdeş 14 Aralık 1949'da DP'ye girdi. Özdeş DP'ye katılan çok sayıda askerden biriydi; bu katılmalar ordunun bütün kuvvetiyle CHP'nin ardında olduğunu ileri süren tezi çürütüyordu. Hatta bu tarihlerde CHP aleyhinde bir askeri darbenin yapılacağına dair söylentiler olduğu daha sonraları ortaya çıktı (Cumhuriyet, 17.04.1949).

Öte yandan Bayar ise, İnönü'nün 1946 ile 1950 arasında bütün ordu komutanlarını ziyaret ettiğini DP'lilere karşı propaganda yaptığını söylüyordu (Ahmad, 1996: 151). Temmuz 1949'da da Nihat Erim Batı Anadolu'ya bir gezi düzenlemiş ve DP'iler onu 14 Temmuz'da İzmir'de komutanlarla, gizli bir toplantı yapmakla suçlamıştı (Ahmad, 1996: 151). Menderes: "...Başbakan yardımcısı (Nihat Erim), Halk Partisi'nin gizli toplantılarında ve valiler huzurunda ordunun ve millet hazinesinin, devlet kuvvetlerinin kendi

emirlerinde olduğunu ve binaenaleyh lüzum hasıl olursa iktidarda kalmak için devlet kuvvetlerini Halk Partisi emrinde kullanacaklarını, muhtelif yerlerde ifade buyurdular,” diyordu (Eroğul, 2003: 79).

DP'nin, 1950 öncesi düzenlediği bir mitinge çevre illerden çeşitli araçlarla adam getirip “yapay kalabalıklar” toplamaya gereksinimi yoktu. Halk, isteyerek geliyordu DP mitinglerine. Hele İzmir’de, İnönü ile Bayar’ın düzenledikleri mitingler, kıyaslanamayacak ölçüde DP’den yanaydı (Arcayürek, 1985: 171). Özellikle 1949 yazı sonlarında İzmir, DP ve CHP’nin güçlerini karşılıklı olarak sonuna kadar deneyecekleri gerçek bir sınav yeri idi. İnönü İzmir’deyken, CHP mitingini kat kat aşan kalabalıklarla DP ve Bayar alanları dolduruyordu. Bayar, iktidarın yanlış yoldan vazgeçmemesi halinde Türkiye’de bir kardeş kavgasının çıkacağını uyarıyordu. Bu, gerekiyorsa özgürlüklerin üstüne de bir şal örtülebileceğini söylemiş olan Erim’in eleştirilmesi yoluyla, doğrudan doğruya, İnönü’ye verilmiş kesin bir yanıtı. Aynı ortamda Cemil Sait Barlas gibi bazı CHP’li bakanlar ise, “kökü dışarıda solcular” diyerek özellikle sol ve DP üstünde bir başka korku havası yaratmaya çabalıyorlardı (Gevgilili, 1987: 69).

1950 seçimlerine giderken DP’liler önce idarenin baskısını, bürokrasi-halk karşıtlığı olarak işlemiş; ama daha sonra bundan vazgeçmişti. Avcıoğlu’na göre “memur-halk” düşmanlığı tezi, devleti tam olarak ele geçirmek isteyen tutucu çevrelerin çıkarlarını yansıtan bir görüştü. Demokrat Parti teorikileri devrimci-milliyetçi saflardaki direnmeleri kırmak için, halk kitleleri ile egemen sınıflar arasındaki gerçek karşıtlığı gizleyen “memur-halk” düşmanlığı tezini işlemişlerdi. Oysa bürokrasinin, düzene göre, halk yararına ya da aleyhine işlemesi mümkündü (Avcıoğlu, 1969: 242).

DP, CHP ile bürokrasiyi birbirinden ayırarak eleştirilerini gittikçe daha az bürokrasiye yöneltmeye başladı. DP, eski rejim sorununun gündeme getirilmeyeceği sözü vererek bunu tamamladı: “devr-i sabık yaratmayacağız” diye ilan edildi. Yalnızca partinin suçlu olduğu geçmişin günahlarından bürokrasi sorumlu tutulmayacaktı. Bu şekilde bürokrasi CHP ile ipleri koparıp tarafsız bir rol oynamaya başladı. Tarihsel olarak güçlü bir devletin hâkim olduğu Türk toplumunda resmi makamların nüfuzu daima büyük olmuştu (Ahmad, 1996: 45).

İktidar partisi, seçim kampanyası boyunca İnönü’nün özellikle dış politikadaki başarıları üzerinde duruyordu. Ülkenin karşı karşıya olduğu ağır dış sorunları ancak İnönü ve deneyimli kadrosunun çözebileceğini söylüyordu. Bu arada CHP’nin Atatürk’ün kurduğu parti olduğu, bu partinin Atatürk devrimlerini uygulayıp savunduğu ve öteden beri demokrasi yolunda büyük adımlarla ilerlediği ve zamanı gelince ülkeye demokrasiyi getirdiği savunuluyordu (İnönü, 2001: 536).

25 Mart 1950'de İnönü, Kırıkkale'de yaptığı seçim konuşmasında CHP'nin 'altı oku', yani Atatürk İlkeleri'ni Anayasadan çıkaracağını bildirdi. Bu altı ilke artık yalnızca CHP'nin programının bir parçası olarak kalacaktı (Cumhuriyet, 26.03.1950).

Demokratlar halkın geçmiş döneme ilişkin şikâyetlerini seçim sürecinde de kullandılar. Halka, İsmet Paşanın ülkenin başında kalması halinde hiçbir şeyin değişmeyeceğini anlatmaya çalışıyorlardı. Bu propagandanın etkili olduğu görüldü, çünkü İnönü nefret uyandıran tek parti rejiminin sembolü haline gelmişti. Ülkenin sorunları yüzünden bürokrasiyi değil CHP'yi suçluyorlardı. Bürokrasi önce tarafsızlaştırılacağı ve daha sonra geçmişte yaptığı işlerden ötürü kovuşturulmayacağı ve cezalandırılmayacağı konusunda temin edildi. Bürokrasinin sempatisi olmasa da tarafsızlığı sağlanmadıkça Demokratların seçimi kazanmaları zor olacaktı. Seçmenler devlet görevlilerinin iktidardaki partiyi haklı çıkarmak için uğraşmadıklarını gördüklerinde, tarihsel bir dönüm noktasına gelindiğini anladılar. Cesaret kazandılar ve kendi vicdanlarının sesini dinleyerek oy verdiler. Kayıtlı seçmenlerin yaklaşık % 90'ı sandık başına gitti (Ahmad, 2002: 141).

CHP, 27 Nisan 1950'de seçim bildirgesini yayınladı. Bildirgede ekonomik alanda devletin rolünün kısıtlanması; özel teşebbüse daha çok fırsat tanınması; yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıracak koşulların sağlanması; vergi reformu; Türk lirasının değerini koruyucu tedbirler alınması gerektiği bildiriliyordu. Siyasal olarak ise ikinci bir meclis ya da senatonun kurulması; cumhurbaşkanının görevlerinin tekrar tanımlanması; altı okun Anayasadan çıkarılması; köylünün ağır hayat koşullarının daha iyi bir duruma sokulması; şehirlilere daha iyi yaşayış koşullarının sağlanması, bölge özerkliğinin artırılması gibi iktidara yeniden gelirse yapmayı vaat ettiği işler sıralanıyordu (Ahmad-Turgay, 1979: 65).

DP ise seçim bildirgesini 8 Mayıs 1950'de yayınladı. DP iktidara gelirse, hiçbir sosyal katmana ya da mevcut rejim ve onun ilkelerine dokunmayacağını söylüyordu. Bununla beraber Demokrat Partililer; Anayasayı demokrasinin gereçlerini sağlayacak şekilde değiştireceklerine de söz veriyorlardı (Vatan 09-10.05.1950). DP'nin milletvekili adayların mesleklerine göre tasnifi şöyle idi: 88 avukat, 69 memur, idareci, adliyecisi, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 23 subay, 20 mühendis, 29 profesör, doçent, öğretmen, 18 gazeteci, muhabir, 12 maliyecisi, banker, iktisatçı, 12 eski milletvekili, 5 eczacı, 4 sanayici, 3 işçi, 1 vaiz, 1 müftü, 1 kimyager, 1 veteriner, 1 şair (Cumhuriyet, 25.04.1950).

Millet Partisi 8 Nisan 1950'de seçim bildirisini yayınladı. Bildirgenin altında Mareşal Fevzi Çakmak'ın imzası vardı (Ahmad-Turgay, 1979: 64). Millet Partisi aday listesini ise 23 Nisan 1950'de açıkladı. 22 ilden 205 aday gösterilmişti (Cumhuriyet, 24.04.1950). Millet Partisi'nin aday listesinin ilandan bir gün önce de 22 Nisan 1950'de CHP seçim listesini ilan etmişti.

Bu listenin on gün önce çıkacağı bekleniyordu, fakat 19.04.1950 tarihli Cumhuriyet'te CHP'nin bir tasfiye ameliyesine girişmiş olduğu bu listeye milletvekili olanların %40'ının alınmayacağı, bunların bazılarının İnönü'nün muhalifleri olduğu; diğerlerinin de DP'ye geçmeye çalıştıkları söylentisi çıkmıştı (Ahmad-Turgay, 1979: 64).

CHP ile DP'nin seçim bildirgeleri karşılaştırıldığında, ideoloji ve ilkeler yönünden temelde hiçbir değişiklik yoktu. Görülen bazı ayrılıklar da pek önemli sayılmazdı. DP'liler liberalizmi daha açık sözlerle ortaya koyarken, Halk Partililer 1945-1950 arası politikalarının doğrultusundaki bir liberalizmi uyguluyorlardı (Ahmad-Turgay, 1979: 66). DP ile CHP arasındaki benzerlik seçim propagandalarında da kendini göstermektedir. 1950 seçimlerine giderken Başbakan Şemsettin Günaltay, radyodan şöyle konuşmaktadır: "Memlekete ecnebi sermayesi celbine mâtuf kanunla hariçten gelecek ve yurdun iktisadi kalkınmasında kullanılacak sermayelere transfer imkânı verilmiş olduğu gibi, hususi teşebbüs erbabı tarafından hariçten temin olunacak kredilere de Hazine kefaleti temin olunmuştur. Muhtelif yollardan yaptığımız devamlı teşebbüsler neticesinde, Türkiye'nin de Amerikan Yardım Planı'na alınması sayesinde memleketimiz için dış kredi bakımından geniş ve çok faydalı bir kalkınma yolu açılmış bulunmaktadır. Devlet planını hazırlamak üzere de Amerika'dan iki mütehasıs yakında memleketimize gelecektir.

"Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun müesses tarım faaliyetini sarsmıyacak bir şekilde tatbiki için Meclis'in son günlerinde mühim tâdiller yapılmıştır. Bu tâdillerle orta işletmelerin bütünlüğü korumuş olmakla beraber, topraksız çiftçilerimize de bir an evvel ailelerini geçindirecek ölçüde toprağa sahip olmaları imkânı sağlanmıştır."

CHP Seçim Beyannamesi'nde de şu vaatler sıralanmaktadır:

"- Yurdumuzun ekonomik kalkınmasında özel sermaye ve teşebbüsün, gittikçe artan bir nisbette faaliyet gösterip gelişmesini isteyeceğiz.

- Sermaye ve teşebbüs sahiplerinin yeni iş sahaları açmalarını teşvik edeceğiz.

- Şimdiye kadar yalnız devlet iktisadi teşekküllerinin faydalandırıldığı işletme kredisi kaynaklarından özel teşebbüslerin de faydalandırılmasına imkân vereceğiz.

- İstikraz tahvilleri çıkaracağız. Bu şekilde elde edilen paraları ziraat ve sanayi kalkınmamızda yeni sahalar açarak, özel teşebbüs sahiplerine de aldığımızdan daha elverişli şartlarla vereceğiz. Arada kalacak farkı devlet bütçesinden ödeyeceğiz.

-Türkiye'de iş görmek isteyen ve medeni memleketlerce kabul

edilmiş milletlerarası şartlara uyacak yabancı sermaye için kapılarımız açık tutulacaktır. Yabancı sermayeyi teşvik için bu yıl çıkarılmış olan teminat kanunu, bu yolda sağlam bir zemin hazırlamıştır.

- Özel sermaye ve teşebbüs ile devlet işletmelerinin eşit şartlar içinde çalışmaları, partimizce esas sayılmaktadır. Bu sahada, mevcut şartları yeniden gözden geçirerek eşitliğe aykırı vaziyet varsa, bunları düzeltme kararındayız" (Avcıoğlu, 1969: 251-252).

DP Seçim Beyannamesi ve konuşmalarında -geçmişe ait suçlamalar bir yana bırakılırsa- hemen hemen aynı görüşler yer almaktadır. Ancak "tarıma daha çok önem verilmesi", "devlet teşebbüslerinin özel sektöre devri" gibi konularda ufak farklar vardır. DP Seçim Beyannamesinde ve radyodan DP adına yapılan konuşmada şu görüşler ileri sürülmektedir: "Milli sermaye ve hususi teşebbüsün çalışma teminatı noksan ve inkişaf imkânları mahdut olan bir memlekete dıştan sermaye gelmesini beklemek bir hayalden ibaret olur. Halbuki dıştan gelecek teşebbüs, sermaye ve ileri tekniğe şiddetle muhtaç bulunuyoruz... Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek kararındayız. Bize göre, devletin iktisadi siyaseti, hususi mülkiyete dayanan, ferdin iktisadi hürriyetlerini koruyan ve iktisadiyat sahasında özel teşebbüsü esas tutan bir rejimdir. Devlet teşebbüs ve işletmeciliği, tabiatı iktisadi inhisari mahiyette olan ve hususi teşebbüs ve sermayenin ele alamayacağı işlere, amme hizmetlerine hasredilmelidir. Bize göre, hususi mülkiyet ve şahsi hürriyete dayanan bir iktisat rejiminde, iktisadın sahib-i aslisi ferttir veya şirket halinde hususi teşebbüstür. Bizim tezimizde, devlet iktisadın içinde değil, üstünde vazife alır" (Avcıoğlu, 1969: 252).

CHP'liler seçim çalışmaları esnasında birçok şehir ve kasabalara gitmişlerdi. Ankara'ya gelirken yol üstü illerdeki valilerle, parti yetkilileriyle, milletvekili adaylarıyla ve parti müfettişleriyle konuşuyorlardı. Hepsi sonuçtan güven duyuyorlardı. Herkes CHP'nin alacağı oy oranının %60'ın altına düşmeyeceğini söylüyordu. Yalnız Yozgat Valisi İhsan Sabri Çağlayangil, "Köylü herkese, her kendine başvurana vaat ediyor. Bakalım hangi yana söyledikleri gerçektir ve hangi yanı atlatacaktır. Köylünün zekası işliyor," diyordu (Barutçu, 1977: 415).

Yeni Seçim Kanunu iki vilayetten adaylığa imkân veriyordu. İnönü milletvekilliği konusunda Ankara'yı muhafazada ısrar ederse, bir ikinci yerden daha adaylığı CHP ileri gelenlerce uygun görülüyordu. Konya'dan bir heyet gelerek Konya'yı kabul etmesini rica etmişti. Eski seçim bölgesi olan Malatya'dan da kalabalık bir heyet gelmişti. İnönü, Malatyalılar'a kesin bir cevap vermedi. Ret veya kabul kapılarını açık bıraktı. Ankara milletvekilleri telaşlandı. Falih Rıfkı Atay, Nihat Erim'e "İnönü'nün iki yerden adaylığı doğru değildir, mesela birinde kaybetse haysiyeti düşer" diyordu. İnönü, "Laf o... hiçbir şey düşmez" dedi (Erim, 2005: 425).

İsmet Paşa giriştiği demokrasi mücadelesinden başarıyla çıkacağını ummakta, seçim sonucundan ise hiç işkillenmemekteydi. Halk Partisi tarafından yapılan sondajlar Demokrat Parti'nin kazansa kazansa yüz, yüz elli mebusluk kazanabileceğini gösteriyordu (Karaosmanoğlu, 2002: 164). Bu iyimser ruh hali; elitist, tek parti zihniyetini simgeliyor ve seçmenlerin yukardan başıslanan reformlara minnet duyacağı ve bunlara eşlik eden baskıları unutturacağı görüşünü yansıtıyordu (Ahmad, 1996: 45).

Diğer yandan İnönü, özellikle 1947'deki CHP Büyük Kurultay'ından sonra devletin yanı sıra partiyi de liberalleştirmeyi sürdürdü. Allahın adını asla sebepsiz yere anmayan kararlı bir laisist olarak bilinen İnönü, okullara din dersi konulmasına karar verdi. Mehmet Ali Aybar, o sırada şu yorumda bulunuyordu: "Bugüne kadar devrimciliği ve laikliğiyle övünen bu parti, selameti, hayatının en kritik döneminde dini kucaklamakta buldu" (Ahmad, 2002: 139). Dini duygular üzerinden oy toplamanın geçerli yol olduğu ilk kez 1950 seçimlerinde görülüyordu. DP, Ankara listesine Hacıbayram camii vaizi Ömer Bilen'i alırken, CHP, sonradan tutuklanan, Ticanî tarikatı lideri Kemal Pilavoğlu'nu aday gösteriyordu (Arcayürek, 1985: 217-218).

İsmet İnönü, 1950 seçimlerinden önce son konuşmasını 10 Mayıs'ta İstanbul'da yapmıştı. O gün Taksim meydanında toplanan kalabalığı gururla İnönü'ye gösteren Vali Fahrettin Kerim Gökay, "İşte Paşam İstanbul" diyordu. Kalabalıktan etkilenen Gökay bu sözlerle Cumhuriyet Halk Partisinin İstanbul'da seçimi kazanacağına olan inancını dile getirmişti. Oysa Demokrat Parti'nin 27 milletvekiline karşılık CHP İstanbul'dan hiç milletvekili çıkaramadı. "İşte Paşam İstanbul" meydanları dolduran kalabalıklara aldanılmasına işaret eden bir deyim olarak siyasal edebiyatımızdaki yerini aldı (Aslandaş-Bıçakçı, 2006: 121). Daha sonra partiler, radyoda eşit konuşma zamanı, toplantılar için salonlardan yararlanma ve bütün basın kolaylıklarıyla, seçim kampanyalarına başladılar. Halk Partisi tarım reformundan ve özel teşebbüs imkânlarından bahsediyor ve daha fazla demokrasi vaat ediyordu; Demokratlar onların yavaşlığına hücum ediyor ve hem siyasal hem ekonomik, daha fazla hürriyet –devletçiliğin gevşetilmesi, daha çok özel teşebbüs ve işçiler için grev hakkı- istiyorlardı. Millet Partisi laikliğin gevşetilmesi ve İslâmcılığın canlandırılması ile daha çok ilgiliydi. (Lewis, 1993: 311)

1950'de Halk Partililer yaklaşan seçimleri kazanacaklarına o kadar emindiler ki yeni Meclis'te bir muhalefetin varlığını sağlamak için Demokratlar'a birkaç sandalye ayırmayı bile düşünüyorlardı (Ahmad, 2002: 140).

3. 1950 Seçimlerinin Siyasi Sonuçları

Seçim gecesi CHP ileri gelenleri Çankaya'dadır. Yemek masası etrafında İnönü ile birlikte, Başbakan, Saracoğlu, Hilmi Uran, F. Sılay,

Barutçu, Dursunoğlu, Erişirgil ve Nihat Erim vardır. Yaverler tarafından telefon başında İçişleri ve Adalet bakanlıklarındaki bürolarla, parti ile doğrudan doğruya vilayetlerle temas ediliyordu. Her taraftan kötü haberler gittikçe artmaktadır. İlk tasnifler neticesinde ümitli görünen yerler biraz sonra değişik neticelerle ümit kırılıyordu. Diğer bakanlarla Parti İdare Heyeti azaları parti merkezinde toplanmışlardı. Gece saat 24'ten sonra, hükümet üyelerinden 10'dan fazlasının seçimi kaybettiği hemen kati olarak öğrenilmişti. Trakya, Marmara ve Ege Bölgesi, Akdeniz, Karadeniz (Sinop ve Trabzon müstesna) kaybedildi. Kazanılan yerlerin adeta bir tesadüfle kazanıldığı düşünülüyordu (Erim, 2005: 448).

Sonuçlar gelmeden önce Cevat Dursunoğlu CHP'nin 350 milletvekili çıkaracağını söylüyordu. Yavaş yavaş iddiasından vazgeçti. Herkes şaşkın bir halde, bu işin ciddi olabileceğini pek kavrayamamış haldeyken İnönü belli etmemeye çalışır; ama Erim'e göre çok heyecanlı ve sinirli olduğu bellidir. İnönü Ankara'dan milletvekili seçilemedi. Malatya'dan "Kazanıyoruz" diye haberler geldi. Fakat kati bir söz söyleyen yoktu. CHP'li Erim'e göre bu seçim bir plebisit olmuştu. "CHP iktidardan çekilsin mi, çekilmesin mi? sualine cevap verir gibi. Listelerdeki namzet adlarına kimse ehemmiyet vermemiş, CHP gitsin diyen DP listesini olduğu gibi sandığa atmıştı (Erim, 2005: 448).

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler DP'nin zaferiyle sonuçlandı. Oyunu kullanmak için seçim kütüklerine kayıtlı 8.905.743 kişiden 7.953.055'i ya da başka bir deyimle, kayıtlı seçmenden %89.3'ü oyunu kullandı. Bu oylardan Mecliste 415 milletvekili ile DP 4.241.393'ünü ya da %52.7'sini, CHP 69 milletvekili ile 3.176.561'ini ya da %39.4'ünü aldı. Millet Partisi ise 1 milletvekili çıkararak oyların 250.414'ünü ya da %3.1'ini, Bağımsızlar 2 milletvekili ile 383.282'sini ya da %4.8'ini kazandı (Tuncer, 2003: 363).

Otuz yıllık CHP'nin halkın oylarıyla tasfiye edilmesi, yurt içinde başka, yurt dışında bambaşka açılardan değerlendirildi. Yurt içindeki yorumlar, İnönü gibi bir gücün oy darbesiyle uzaklaştırılmasından doğan hayreti —kimi yazar sevinçle, kimileri ise üzüntüyle— açıklıyordu. Yurt dışındaki yorum odaklarıysa, Türkiye gibi okuma yazma düzeyi çok düşük bir ülke halkının, demokrasinin ana ilkesi olan oy kullanmakta gösterdiği olağanüstü beceriyi övüyorlardı. 14 Mayıs 1950 seçimlerine konulan ad, "Beyaz Devrim"di. Uzun süre bu benzetmeye yer verildi, demokratik kuralların işleyişinde kimi tıkanmalar görüldüğü zamanlarda, halkın oyuna gösterdiği bağlılık her övgünün üzerinde bir değer taşıdı (Arcayürek, 1945: 189).

Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerindeki başarısını sağlayan toplumsal desteğin genellikle ticaret ve sanayi burjuvazisi ve köylülere dayandığı ileri sürülmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin laiklik anlayışına

tepki duyan gelenekçi kesimin de bu başarıda payı olduğu belirtilmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi en az oyu İstanbul'da (%24,3), en çok oyu da Sinop'ta almıştır (%61,8). Demokrat Parti oyları içinde köylü oyları önemli bir kısım oluşturmakla birlikte, Demokrat Parti'nin en güçlü desteği, ülkenin en gelişmiş bölgelerinden aldığı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ise az gelişmiş bölgelerde ve Doğu Anadolu'da görece bir başarıya ulaştığı görülmektedir (Aldemir, 2001).

Bununla birlikte bu dönemde farklı siyasi partilerin kurulması topluma ya da onu oluşturan topluluklara bir kimlik kazandırmaktadır (Taşdelen, 1997: 112). Partiler bir taraftan menfaatleri ve görüşleri birleştirerek temsil ederlerken, diğer taraftan da o çıkar ve görüş sahiplerini yönlendirip eğitmektedirler (Taşdelen, 1997: 113).

1950'nin DP'si insanlara o anki ekonomik sosyal statüleri ile olduklarından daha başka bir şey olma – zengin olma- sosyo-politik var oluş kalıbının dışına, üzerine çıkıp varoluş/hayat tarzını özgürce belirleyen “vatandaş” haline gelme potansiyellerini harekete geçirme imkânlarını açacak bir iktidar vaat ediyordu. Böylece o insanların bir DP iktidarı ortamında bizzat kendilerinin neler yapabileceklerini, ne olabileceklerini hesaplama, hayal etme imkânı veren bir perspektif sunuyordu. 1946-50 öncesinin sosyo-ekonomik-politik statüsünün bozulacağı, yeniden teşekkül edeceği vaadi idi bu (Laçiner, 2002: 13).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de yaşanan siyasal gelişme sürecinde, siyaset alanı, yerleştirilmeye çalışılan yeni siyasi rejimin kendini koruma mekanizmalarını kurumsallaştıramadan, rejimi tehdit edebilme potansiyeli taşıdığına inanılan siyasal ve sosyal taleplere kapalıdır. Dolayısıyla yeni kurulacak çok partili sistemde, mevcut rejim tarafından belirlenmiş siyaset alanı içerisinde faaliyet gösterecek siyasal partiler kabul görmektedir. Kurulacak yeni siyasi partilerin meşruiyeti, iktidar tarafından belirlenen bu siyaset alanı içinde kalmalarıyla mümkündür. Oysa 1924 anayasasına göre parti kurmak bu dönemde yasak değildir. Hukuki meşruiyetini 24 anayasasına dayandırma iddiasında olan bir devlet yapılanmasının, anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecek muhalefet anlayışlarının bir siyasi parti olarak örgütlenmesini engellemesi veya bir siyasi parti olsalar dahi kapatması “de facto” bir yapıya işaret etmektedir.

1950 seçimleri sonrası ortaya çıkan yeni durum siyaset ve toplum arasındaki ilişkinin değişmekte olduğunu göstermektedir. Toplumun bir siyasi aktör olarak siyaset alanında kendine yer açması siyaset-toplum ilişkisinin yönünü ve biçimini değiştirmiştir. Artık sadece belirlenen, pasif bir siyasal/toplumsal ilişkiden değil, aynı zamanda siyaset alanına müdahale eden, etkin bir toplumsal ilişki biçiminden bahsedebiliriz. Fakat bununla birlikte rejim

kaygılarından ötürü siyaset alanının dar tutulması da ortaya çıkan fonksiyonel siyaset-toplum ilişkisinin kontrolsüz olmayacağına işaret etmektedir. Bu noktada Bayar'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ve Menderes'in ilk kabinesi de önem taşımaktadır.

Siyasi sosyalleşme, sosyal-siyasi çevre ile fert arasında hayat boyu süren dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, ferdin siyasi sistemle ilgili görüş, davranış tutum ve değerlerinin gelişmesi olarak tarif edilmektedir (Taşdelen, 1997: 169). 1950 seçimleri bu anlamda bir siyasi sosyalleşme sürecine de işaret etmektedir. Dolayısıyla 1950 seçimlerine gelindiğinde siyasi kültürde bir değişimin 1946 seçimleriyle başladığı ve siyasi sosyalleşme sürecinde bir farklılığın görülmeye başlandığı söylenebilir.

Bu yeni siyasi sosyalleşme sürecinde CHP karşısında bir alternatifin varlığı ve seçim kanunda yapılan değişiklik siyasi sosyalleşmeyi hem canlandırmakta hem de hızlandırmaktadır. DP, artık toplum için siyasi sosyalleşmenin yeni aracıdır. Toplum ekonomik, siyasi ve sosyal taleplerini siyaset alanına DP üzerinden taşımak istemektedir. Fakat siyaset alanı, CHP ve DP'nin de katkısıyla çizilen sınırları nedeniyle bütün toplumsal taleplere açık değildir. Bu durum siyaset-toplum ilişkisinde, bütün değişikliklere rağmen, tek yönlü (determinal) ilişki biçiminin devam ettirilmesi isteğinin tezahürü olarak görülebilir.

DP'nin siyasi sosyalleşmenin yeni aracı olarak ortaya çıkması, seçim kanundaki değişiklikler, siyaset alanının darlığına rağmen tek yönlü olan siyaset ve toplum ilişkisinde bir değişime yol açmaktadır. Artık, toplum siyaset alanında yeni siyasi aktör olarak yer almaktadır. 1950 seçimleri bu anlamda büyük bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay (1979), *Türkiye’de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Bilgi Yayınları, Ankara.

AHMAD, Feroz (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980*, 2.Baskı, Hil Yayıncılık, İstanbul.

AHMAD, Feroz (2002), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Doruk Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara.

ALDEMİR, Fadime (2001), *1950 Seçimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Tarih Bilim Dalı, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1985), *Demokrasinin İlk Yılları 1947–1951*, Bilgi Yayınları, Ankara.

ASLANDAŞ, Alper- Baskın Bıçakçı (2006), *Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

AVCIOĞLU, Doğan (1969), *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

BARUTÇU, F. Ahmet (1977), *Siyasi Anılar (1939–1954)*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Cumhuriyet Gazetesi, 17.04.1949

Cumhuriyet Gazetesi, 10.08.1949

Cumhuriyet Gazetesi, 26.03.1950

Cumhuriyet Gazetesi, 24.04.1950

Cumhuriyet Gazetesi, 25.04.1950

ERİM, Nihat (2005), *Günlükler (1925–1979)*, Cilt I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

EROĞUL, Cem (2003), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

ERYILMAZ, Bilal (2004), *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayınları, İstanbul.

GEVGİLİLİ, Ali (1987), *Yükseliş ve Düşüş*, 2. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul.

GOLOĞLU, Mahmut (1982), *Demokrasiye Geçiş 1946–1950*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

İNÖNÜ, İsmet (2001), *Defterler (1919–1973)*, C.I, Hazırlayan: Ahmet Demirel, YKY, İstanbul.

LAÇİNER, Ömer (2002), *DP, ANAP ve Sonunda AKP*, Birikim, Sayı 163–164, Birikim Yayınları, İstanbul.

LEWIS, Bernard (1993), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5.Baskı, Ankara.

TAŞDELEN, H. Musa (1997), *Siyaset Sosyolojisi*, Kocav Yayınları, İstanbul.

TUNCER, Erol (2003), *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877–2002)*, TESAV, Ankara.

TUNCER, Erol (2010), *1950 Seçimleri*, TESAV, Ankara.

UZUN, Turgay(1995), *Türkiye'de Tek Partili Yönetimden Çok Partili Yönetime Geçiş Sürecinde Türk Siyasi Hayatı (1946–1950)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, K.Y. Anabilim Dalı, İzmir.

Vatan Gazetesi, 09–10.05.1950